

A bencések iskolája

Ezer éves a magyarországi iskola. Iskolatörténeti kiállítások adnak áttekintést a kezdetektől napjainkig. A pannonhalmi főapátság alapításának ezer éves évfordulója egyben iskolatörténeti jubileum is. A törvénykezés a rendszerváltozás után megnyugodni látszik, az iskoláért felelősök azonban aggódva, néha szorongva néznek a jövőbe. A közelmúlt évek krónikája nem egyszerűen restaurációs törekvéseket regisztrál. Sokan vannak, akik az egyházi iskolák újraindításában nem látnak mást, mint a történelem visszafordításának kísérletét, anakronisztikus vállalkozást egy szekularizált társadalomban. Az egyházak hatalmi törekvéseinek megnyilvánulását: befolyásuk erősítését az ifjúságra, a fogyatkozó létszámú papság mellé egy értelmiségi tábor – a tanítók-tanárok – „befogásának” kísérletét az iskolán keresztül.

Egyik egyház sem mondhat le küldetésének lényegéről: a jelenlétről, az evangélicizációról, a tanításról. Egy csaknem fél évszázados visszaszorítottság állapota után természetes, hogy nem óhajtunk továbbra is „sekrestye-kereszténység” képviselői lenni. Az iskola kultúrateremtő és kultúráközvetítő intézmény. Történelmi adottság, hogy összeforrott az egyházzal – pontosabban: hogy az európai iskola az egyházból: kolostorokból, káptalanokból nőtt ki. Az ismeretek, információk koncentrációja ott valósulhatott meg, ahol ismeretekkel, információkkal rendelkező emberek szervezett közösségekben éltek. Ez a szervezethez pedig a kolostorok falai között valósult meg leginkább. Ott, ahol a mindennapi élethez szükség volt a könyvre: a szentírási szövegek olvasása a mindennapi élet gyakorlata volt, a közös imádság feltételezte a könyveket, a közös étkezés ideje alatt a Regula – Szent Benedek szabálykönyve – felolvasást írt elő – a nap bizonyos szakaszában a testvéreknek olvasással kellett foglalkozni. Vannak, akik az „Imádkozzál és dolgozzál!” Szent Benedek-i életszabályt a Regulában föllelhető gyakorlati tevékenységek alapján így egészítik ki: „Imádkozzál, dolgozzál, olvassál!”

Az iskola nem más, mint az ismeretek továbbadásának a helye. De ennél sokkal több is. A felgyülemlett, rögzített tudás, információk továbbadása egyben generációk találkozása is. A mester és a tanítvány kapcsolata természetes a közösségben: az új generáció integrálódása, beilleszkedése természetes igény egy közösségben, amelynek természetes törekvése, hogy ne pusztuljon el, hanem fönmaradjon.

A katolikus – és általában az egyházi – iskolarendszer magától nem tűnik el egyetlen társadalomból sem. Ahol az egyház él, nem válik fölöslegessé. S ha megszűnik, akkor nem magától, hanem erőszakos beavatkozás folytán, ideológiai és hatalmi harcok következményeképpen. Nem célunk, hogy részletes történeti áttekintést adjunk: az iskolatörténet tudósai ezt megtették és megteszik. Feladatunk, hogy

megtaláljuk a helyünket és józan öntudattal képviseljük, ami küldetésünk lényegéhez hozzátartozik.

Az 1948-ban bekövetkezett államosítás nem egyszerűen iskolafenntartó-változást jelentett. Annál sokkal többről, keményebb tényekről volt szó. A felületes szemlélő számára természetes szekularizáció mélyén egy ideológia erőszakos világművelői törekvései húzódtak meg, eleinte kimondatlanul, később egyre nyilvánvalóbban. Egy intoleráns ideológia „múltat eltörölni” vágyó diktatúrája pusztított nemzedékeken keresztül, a társadalom emlékezőképességét szelektívvé formálva, indexre téve mindazt, ami ellenkezett önkényesen megfogalmazott tételeivel. A szelektív emlékezet mellé új kifejezésmódok társultak, sajátos „tolvajnyelv”, amely egyrészt „kirekesztő” volt mindazzal szemben, ami nem szolgálta a „proletariátus” érdekeit, másrészt a beavatottság tudatának biztonságát sugallta mindazok számára, akik ezen a nyelven beszéltek. Nemzedékekkel próbálták elhíttetni, hogy az ember ura önmagának, megpróbálták azt a meggyőződést közvetíteni, hogy az ember képes átalakítani a természetet, s igyekeztek elhíttetni az egyenlőségnek azt a hamis képzetét, amely az egyenlőséget leszűkítette a kiválasztottak egyenlőségére, miközben az osztályharc egyértelműen halálra ítélte embereket, csoportokat, intézményeket, kultúrákat.

Ezer éves a magyar iskola: ezer éves a pannonhalmi monostor. Szent Márton hegyén 996-ban megtelepednek a bencés szerzetesek, s életüket Szent Benedek Regulája szerint rendezik. Gondolom, volna mit igazítani a fejekben, ha felteszik a kérdést: mit jelent szerzetesnek lenni? Pannonhalma nevét ismeri a közvélemény – ismerték az elmúlt évtizedekben is, hiszen sok-sok turista és zarándok megfordult ezen a helyen még a kommunizmusnak vagy szocializmusnak nevezett korszak éveiben is –, de hogy kik is a szerzetesek, s mi is valójában egy iskola a kolostor mellett, azt ma is csak kevesen tudják. Ma is élnek még legendák – nem szentek életéről, hanem arról, hogy a pannonhalmi iskolába vezető pártemberek gyermekei jártak...

A pannonhalmi iskola történetét a legendák sejtetik meg. Zoárd és Benedek legendájának írója, a későbbi pécsi püspök, boldog Mór vall önmagáról: „Én, Mór, aki most Isten irgalmából püspök vagyok, akkor pedig iskolás gyermek voltam, a jó férfit láttam ugyan, de hogy milyen volt szerzetesi élete, azt nem látás, hanem hallás útján ismertem meg. Mert, amikor a szent Márton tiszteletére szentelt monostorunkban a már említett Benedek szerzetes gyakran eljött, ennek tiszteletreméltó életéről elmondta nekem az itt következő dolgokat...” Az iskolatörténet-írás kiemelkedő képviselője, Mészáros István a középkori iskolák analógiájára megrajzolja az egykori pannonhalmi iskola képét. Fölvázolja a lehetséges tananyagot. Nemcsak a gazdagabb anyagot megőrzött európai kolostori iskolák példája teszi ezt lehetővé, hanem a Szent László-kori pannonhalmi inventárium is, amelynek tanúsága szerint rendelkezett olyan könyvekkel is az apátság, amelyek iskolás jellegű anyagot tartalmaztak.

„A klerikus műveltség alapjául szolgáló iskolai tananyag három rétegű volt, s egymásra épülő szinteken szerveződött. Latin szövegeknek olvasása, egyszerű latin szókinccs elsajátítása, azután éneklés, beleágyazva a szertartási – liturgikus ismeretekbe – ezek alkották az alapszint, a „cantus” anyagát... A magasabb műveltségi szintet jelentő második rétegbe bizonyos komplex tantárgyak tartoztak: a grammatika, a diktámen és a komputusz... A komputusz nem más, mint a csillagászat tágabb-szorosabb kapcsolatban álló elméleti ismeretek és gyakorlati készségek sajátos együttese... A tananyag legmagasabb – harmadik – rétegét filozófiai, teológiai művek alkották az egész középkoron át...” (Mészáros István: Iskola Szent Márton hegyén, Pannonhalma, 1990. 9-10.)

Fontosnak tartom azonban azt is, hogy végiggondoljuk: egy bencés szerzetesközösség életével egybekapcsolódó iskolának milyen volt a világgépe, milyen lehetett az emberképe. Minden szerzetesközösség élő organizmus: fiatalok és idősek élnek egymás mellett, közösséget vállalnak egymással az életformában, a munkában és az istenszolgálatban. Szent Benedek Regulájának világgépe jelen kellett hogy legyen a pannonhalmi első iskolában is: az a világgép, amelynek lényeges vonása, hogy az ember része egy kozmikus rendnek. Nemcsak a középkori templom igazodik a felkelő naphoz – a középkori templomok tengelye a felkelő és a lenyugvó naphoz igazodik –, Szent Benedek szerzeteseinek életét is meghatározza a felkelő és a lenyugvó nap ritmusa. Az istenszolgálatnak, a zsolozsmának rendje szorosan kapcsolódik a napszakokhoz – a reggeli és az esti istendicséret alkotja a nap két fő pillérét. S nyáron, amikor rövidebbek az éjszakák, az olvasmányok is egészen rövidek – télen, amikor hosszúak az éjszakák, az olvasmányok is igazodnak az éjszakák hosszúságához.

Az ember: része a világnak. Nem korlátlan ura ennek a világnak, de felelőse: munkálkodik benne, törődik vele, gondozza, alakítja. S az ember – aki szuverén személyiség –, bármennyire is saját világa van mindenkinek, mégis közösségi lény, aki felelős a másikért, aki tisztelettel tartozik a másik ember iránt. A fiatalok az idősebbeket tisztelik, az idősebbek a fiatalokat szeressék. Az apátnak, a közösség elöljárójának feladata nem uralkodás a többiek felett, hanem sokféle emberi természethez alkalmazkodó szolgálat. S minden ember végtelenre nyíló csoda: Krisztust lássák meg a betegekben, az elesettekben, a vándorokban, a vendégekben, a szegényekben. Távtatok nyílnak az emberi kapcsolatok révén.

Az iskola: ezeknek a távtatoknak a megnyitása. Szent Benedek Regulájának igénye minden szerzetessel szemben, hogy valóban az Istent keresse. Nem tekint senkit sem befejezett, kész tökéletes embernek: mindenki számára kötelesség az állandó fejlődés, elmélyülés – s ez küzdelem nélkül nem megy. Katonáskodásnak is tekinti ezt az életformát. A cél felé törekvés hozzátartozik az élethez – a szeretet kimondhatatlan édességével, szárnyaló szívvel futni az Isten parancsainak útján – ez az eszmény.

Az iskola nem lehetett semmiképpen sem kizárólagosan tudásanyag továbbadásának a helye. Nem egyszerűen információk közvetítéséről volt szó, hanem világgépet, emberképet adó – mondjuk így „interakcióról”, embereknek a találkozásáról, amely ezer évvel ezelőtt a pannonhalmi iskola meggyőződés szerint ilyen volt. Nem létezett még rendtartás, nem volt még óraterv, nem volt tanterv és tanmenet: de volt világgép és volt emberkép. És nem szakadt ki az iskola a környezetéből – nem élt önálló életet, hanem szerves része volt egy nagyobb egységnek: a kolostori életnek. Célja pedig az volt, hogy teljesebbé váljék az ember.

Ezer éves az iskola Magyarországon. A kezdetek magyarországi iskolájának világgépe és emberképe volt. Az embernek rendeltetése, célja volt. Az embernek méltósága és a közösségben helye volt. S az ember méltósága éppen a másokkal vállalt közösségben teljesedett ki: ebben a közösségben nyíltak távtatok az ember, a személy előtt. S az egyes ember ezt az önként vállalt közösséget demokratikusan alakította, hiszen választották az elöljárót, akinek a választástól kezdve atyai hatalma és kötelezettségei voltak. Ebben a közösségben nem léteztek előjogok, nem volt többé nemes vagy szolga, és az életkor sem játszott szerepet, amikor tanácskérésről vagy tanácsadásról volt szó.

Mindannyian tudjuk, akik az iskolával foglalkozunk, hogy miként vált szükség-szerűen egyre szakszerűbbé az oktatás, hogyan jelennek meg az oktatás segéd-eszközei, hogyan határozzák meg, mi az, amit az iskolának tanítania kell. Azt is

tudjuk, hogy az iskola nem maradhatott a kolostorok kiváltsága, de mindenképpen figyelmeztető jel számunkra a kolostori iskola, amely a tudást világkép és emberkép egységében adta tovább. S különösen most, amikor darabjaira széthulló világban élünk, és amikor az információ mennyiség uralkodóvá válik az emberi minőség felett, az egyházi iskolák – a Szent Benedek Regulájának háttérével működő iskolák hagyományával – új fejezetet nyithatnak a magyarországi oktatás történetében.

A Magyar Evangélikus Egyház Püspöki Karának pásztorlevele

(Aláírói: D. Ordass L., Túróczy Zoltán, Szabó József, Németh Károly.
In: Új Harangsó, Győr, 1948. június 13. IV. évf. 24. sz. 1.1.)

Gyülekezeteink máig is szeretettel fogják körül egyházunk tanító intézeteit. Ezért figyelhettük meg mindenfelé az aggodalommal, amellyel híveink iskoláink sorsának alakulását kísérik. ... A legutóbbi időig iskoláink zavartalan szolgálatának lehetőségére számítottunk, államosításunk kérdése váratlanul vetődött fel. Nyugtalanúságot keltett az az ismételt tapasztalat, hogy egyházi iskoláink tanítóit és tanárait az államosítás kérésére ösztönözték, így egyházunknak ezek a munkásai szembe kerültek az iskolafenntartó egyházközségek tagjaival, de hivatali esküjükkel is. ...

Országunk kormányának ... elhatározott szándéka, ... néhány gimnázium kivételével, az összes egyházi iskolákat államosítja, azok épületeit, alapítványait és a velük szervesen összefüggő internátusait az állam tulajdonába veszi át. Ezt a kormány az egyházzal való megegyezés alapján szeretné megvalósítani.

Hozzájárulásunk esetében az állam a hitoktatás kötelező jellegét továbbra is fenntartja, meghagyja az egyház igehirdető szabadságát, elismeri az egyház jogát a szeretet – és szociális munka végzéséhez...

... a kormány ... az iskoláink államosítását pedig megegyezés hiányában is végrehajtja.